

België, een klein land in een chaotische wereld

Gaston Vandewalle

Professor emeritus Universiteit Gent

Het Nederlandse Centraal Planbureau heeft een poging ondernomen om mogelijke scenario's voor de toekomstige economische evolutie te formuleren. Gaston Vandewalle gaat na hoe realistisch die scenario's zijn en met welk economisch beleid België zich het best op de toekomst voorbereidt.

Een chaotische wereldorde

Na de tweede wereldoorlog heerste er optimisme over de toekomst van de economie. De technologische vooruitgang in de geïndustrialiseerde landen leidde tot een toename van de produktiviteit, een stijging van de inkomens, een vermindering van de arbeidsduur en een uitbreiding van de vakantieperiodes. Er scheen geen eind te komen aan de toename van de welvaart. Kortstondige recessies, zoals in de periode '49-'50, '53-'54 en '58-'59, werden vlug overwonnen dankzij een expansief monetair en fiscaal overheidsbeleid. Ook voor de ontwikkelingslanden waren er positieve vooruitzichten. Door de stijging van de vraag naar grondstoffen en energie namen de inkomsten uit deviezen van de meeste ontwikkelingslanden toe. Die landen konden grote leningen afsluiten voor de uitbouw van hun infrastructuur. Het zag er dus naar uit dat zij hun economische achterstand zouden ophalen.

Tijdens de laatste drie decennia heeft zich echter een evolutie voorgedaan die al deze zekerheden heeft weggeveegd. De politici worden geconfronteerd met een chaotisch wereldbestel, waarvan ze het verloop moeilijk kunnen voorstellen, laat staan beïnvloeden [1].

Twee evoluties hebben de mogelijkheden van de overheid om tussen te komen in de economie verminderd:

1. de multinationals gebruiken hoe langer hoe

meer een globale strategie. Zij lokaliseren de activiteiten van hun filialen in de landen waar ze tegen de voordeligste voorwaarden kunnen werken. Arbeidsintensieve produkties worden gedelokaliseerd naar lage-loonlanden. Wetenschappelijk en technologisch onderzoek gebeurt waar het nodige geschoolde personeel beschikbaar is en administratieve uitvoerende arbeid wordt verplaatst naar staten waar goedkope bedienden beschikbaar zijn (in India bijvoorbeeld). De uitbouw van de internationale communicatiesystemen (telefoon, fax, swift) laat toe met geringe kosten de geografisch van elkaar verwijderde activiteiten te coördineren. Hierdoor verliest een Keynesiaans expansief beleid het grootste deel van zijn impact op de economische activiteit. Uitbreiding van de vraag naar goederen leidt vooral tot meer import en slechts in beperkte mate tot meer werkgelegenheid.

2. de ontwikkelingen op de grote financiële markten laten toe enorme kapitalen te verplaatsen van de ene munt in een andere. Door de betere communicatiemiddelen kunnen de financiële markten nu van maand tot maand 3 biljoen dollar verplaatsen. Twee biljoen dollar daarvan is zogenaamd statenloos geld, d.w.z. kapitaal waarover geen enkele overheid controle uitoefent. Zelfs als ze samenwerken zijn de centrale banken niet in staat de weerslag van speculatieve verplaatsingen van dergelijke sommen te compenseren. Tijdens

de crisis in de Europese Muntunie gedurende de herfst van 1992 grepen er op de financiële markten aankopen en verkopen van deviezen plaats van 1 biljoen dollar per dag. De centrale banken mobiliseerden om de bedreigde munten (o.m. het pond sterling, de peseta, de escudo en de lire) te ondersteunen amper 10 miljard dollar, 1% van de omzet aan deviezen [2]. Door deze situatie kunnen de regeringen geen expansief fiscaal en monetair beleid meer voeren zonder het risico te lopen een speculatie tegen hun munt uit te lokken. Zo'n beleid leidt immers tot een passieve betalingsbalans en dat is voor de speculanten een sein dat de betrokken munt wellicht zal devalueren.

Door die tweevoudige evolutie hebben de meeste regeringen het gevoel de economische evolutie niet langer te beheersen. Ze zijn als drenkelingen op een vlot, die door de stroming in de zee gedreven worden naar een onbekende bestemming. Dat verklaart waarom officiële organismen pogingen ondernemen om mogelijke scenario's van de toekomstige economische evolutie te formuleren. Zo'n poging werd ondermeer in 1992 ondernomen door het Nederlandse Centraal Planbureau (NCP). Het Planbureau voorziet drie mogelijkheden, de 'global shift', de 'balanced growth' en de Europese renaissance.

Het 'global shift'-scenario

Dit scenario veronderstelt het behoud van hoge groeivoeten van het BNP in de landen van Oost-Azië. Deze staten zouden zich snel industrialiseren, en naar het voorbeeld van Japan en na enkele decennia niet alleen gewone verbruiksgoederen maar ook gesofisticeerde uitrustingsgoederen uitvoeren tegen lagere verkoopprijzen dan in Noord-Amerika en Europa. Deze evolutie wordt volgens dit scenario in de hand gewerkt door de veroudering van de Japanse bevolking en haar hoge spaarquote. Het toenemend gebrek aan arbeidskrachten doet in Japan de lonen stijgen en zet de bedrijven ertoe aan filialen te openen in de lage-loonlanden van Zuidoost-Azië. Deze filialen brengen veelal onderdelen voort, die dan in Japan in de eindproducten worden verwerkt. Geleidelijk aan leren de elites van die landen evenwel de industriële en commerciële technieken kennen en na enige

tijd gaan zij zelf bedrijven oprichten die met de Japanse, Europese en Amerikaanse ondernemingen kunnen concurreren. Door het grote aanbod aan goedkope arbeidskrachten kunnen grote winsten gemaakt worden, die dan in nieuwe bedrijven worden belegd, zodat een snelle economische groei tot stand komt. Thailand is het land met de grootste groeivoet in de wereld (meer dan 7%).

Vermits in Europa en Noord-Amerika de groeiratio's veel lager zijn, moet dit uitlopen op een verplaatsing van het economisch overwicht in de wereld naar Oost-Azië. Noord-Amerika en Europa zullen meer producten uit Oost-Azië invoeren dan ze ernaar kunnen uitvoeren en dat zal een stijging van de werkloosheid in de hand werken. Samen met de veroudering van de bevolking zal dat leiden tot een nadelige verhouding tussen de actieven en de niet-actieven [3]. De overheidsuitgaven aan werklozensteun, pensioenen en ziekteverzorging zullen zo toenemen dat om ze te financieren hoge sociale en fiscale heffingen noodzakelijk zijn. Deze belastingen op hun beurt de produktiekosten en maken het voor de bedrijven moeilijker om met het buitenland te concurreren. Uiteindelijk zal een gedeeltelijke afbouw van het stelsel van sociale zekerheid onvermijdelijk worden.

Het 'balanced growth'-scenario

Dit scenario gaat uit van de veronderstelling dat de Verenigde Staten erin slagen op technologisch gebied de vooruitgang van Japan en de Oostaziatische staten bij te houden. Volgens hun liberale principes zouden de Amerikanen aan de industriële staten een vrijhandelspolitiek opdringen. Elk land zou zich in toenemende mate specialiseren in bepaalde produkties. Door de schaalvergroting van de bedrijven en hun geschikte lokalisatie zouden de kostprijzen dalen, wat uiteindelijk aan alle consumenten ten goede komt.

Het Centrale Planbureau gaat ervan uit dat de regeringen rekening houden met het gevaar van een uitputting van de natuurlijke hulpbronnen (petroleum, mineralen) en van pollutie en dat zij de nodige maatregelen treffen om dat te voorkomen [4].

Om het concurrentievermogen van de Euro-

pese bedrijven te verhogen zou zoals in het scenario van de 'global shift' een gedeeltelijke afbouw van het systeem van sociale zekerheid onvermijdelijk zijn. Het huidige welvaartssysteem zou vervangen worden door een 'waarborgsysteem', d.w.z. alleen degenen die het werkelijk nodig hebben zouden vanwege de overheid subsidies ontvangen [5].

Het Europese renaissance-scenario

In dit scenario wordt verondersteld dat de Europese bedrijven met de steun van hun respectievelijke regeringen door onderlinge overeenkomsten *erin slagen hun technologische en management-technieken* in sterke mate te verbeteren. Bovendien zou Europa de afzetmogelijkheden voor zijn bedrijven verhogen door het invoeren van een eenheidsmunt, het opheffen van alle belemmeringen in het verkeer van personen en goederen en het uitbreiden van de EU met de landen van Oost-Europa.

De industriële ontwikkeling van Europa zou dan in de hand worden gewerkt door het degelijk niveau van het onderwijs in de meeste lidstaten en de goede infrastructuur. Omdat Europa dichter bevolkt is dan Noord-Amerika kan men er meer goederen verdelen op de binnenlandse markt met minder vervoerkosten. Al deze voordelen zouden ervoor zorgen dat een Europese economische renaissance tot stand komt. Dit zou toelaten de werkloosheid te verminderen en het systeem van sociale zekerheid te stabiliseren op het niveau van 1990 [6].

Is de 'global shift' onvermijdelijk?

Algemeen wordt Japan beschouwd als de mogelijke gangmaker van het 'global shift'-fenomeen. Dit land maakt evenwel een vierdubbele crisis door, nl. een economische, een financiële, een politieke en een morele.

De economische crisis spruit grotendeels voort uit de overmatige koersstijging van de yen. Van 1987 tot 1995 steeg de jaarlijkse gemiddelde koers van de yen ten opzichte van de dollar met 54,1% en ten opzichte van de D-mark met 23% [7]. Vele Japanse producten zijn hierdoor op de Amerikaanse en Europese markten nog slechts verkoopbaar met verlies voor de betrokken on-

dernemingen. Omdat vele Japanse industriële bedrijven hoofdzakelijk werken voor de export moeten ze hun produktie ofwel beperken, ofwel van de hand doen tegen niet rendabele prijzen. De eerste oplossing leidde tot een stijging van de werkloosheid, de tweede tot financiële moeilijkheden.

De banken, die de industriële bedrijven hoofdzakelijk financieren met het onderschrijven van aandelen en obligaties, zagen hun inkomsten sterk dalen. Bovendien leden ze zware verliezen door de talrijke falingen van hypotheekmaatschappijen (de *jusen*) door het ineenstorten van de *immobiliënmarkt*.

Uiteindelijk heeft de overheid een deel van het verlies van de hypotheekmaatschappijen moeten overnemen om vele banken van de ondergang te redden [8]. De financiële situatie van de Japanse schatkist is evenwel weinig schitterend. De openbare schuld bedraagt 500 triljoen yen, evenveel als het Japanse BNP van één jaar, en zal de volgende jaren waarschijnlijk nog toenemen, omdat de schuld van de nationale spoorwegmaatschappij gedelgd moet worden en omdat de pensioenlasten sterk stijgen door de veroudering van de bevolking. Volgens een studie van de OESO zou bij ongewijzigd beleid het begrotingsdeficit in 2030 20% van het BBP bedragen [9].

Deze situatie bevordert de ontwikkeling van de politieke crisis. De politieke crisis werd op gang gebracht door corruptieschandalen die de regerende Liberale Democratische Partij in diskrediet brachten. In de zomer van 1993 greep er een scheuring plaats in die partij, waardoor ze haar meerderheid in het parlement verloor. Sedertdien werd het land geregeerd door vijf opeenvolgende coalitieregeringen, die door onderlinge verdeeldheid er niet toe in staat waren de financiële situatie te saneren. De huidige eerste minister Ryutaro Hashimoto heeft verkiezingen uitgeschreven en hoopt voor de LDP opnieuw een absolute parlementaire meerderheid te verwerven. Hij rekent daarbij op de verdeeldheid in de andere politieke partijen. De meerderheid van de kiezers weet echter nog niet voor wie ze zullen stemmen, zodat de uitslag erg onzeker blijft [10].

De politieke onstabieleit verhoogt het wantrouwen van de bevolking ten opzichte van de politici en draagt bij tot de morele crisis die Japan nu doormaakt. Die crisis vindt haar oorsprong in een reactie van de jongeren op de zware collectieve inspanning van de hele Japanse bevolking na de tweede wereldoorlog. De meerderheid van de Japanners volgde de confucianistische moraal, die iedereen oplegt zijn taak naar behoren te vervullen. Arbeidsconflicten kwamen zelden voor. De lonen waren laag, maar de werknemers kregen een deel van de winst. Dit systeem liet aan de ondernemingen toe in periodes van recessie hun kosten te verlagen. De jongere werknemers zijn echter niet langer tevreden met een laag loon, een hoge levensduurte (door de hoge prijzen van de landbouwprodukten), lange arbeidsdagen, weinig verlof en een enge huisvesting [11]. Ze willen niet langer leven om te werken en beroepen zich op de corruptieschandalen en de overheidshulp aan de hypotheekmaatschappijen om hun deel te eisen van de gestegen welvaart. Deze nieuwe mentaliteit leidt tot conflicten binnen de ondernemingen en berooft ze van een belangrijk voordeel ten opzichte van hun Amerikaanse en Europese concurrenten.

De theoretici van 'the global shift' werpen tegen deze redenering op dat precies de crisis in Japan de industrialisering van heel Oost-Azië in de hand werkt. Omdat het in het eigen land niet meer zo goed gaat, gaat investeren de Japanse bedrijven meer in hun buurlanden. Niet overal zijn de Japanners evenwel welkom. Vooral in Korea en Taiwan heerst een groot wantrouwen ten opzichte van de Japanners, wat de vestiging van Japanse firma's bemoeilijkt. Daarenboven zijn de arbeiders er niet zo gedisciplineerd en geschoold als de Japanners, zodat hun produktiviteit lager is.

Zuid-Korea maakt een sociale crisis door. De werknemers uit de grote industrie (staal, autonijverheid, scheepsbouw) en de ambtenaren hebben syndicaten opgericht, die door stakingen sterke loonsverhogingen afdwingen [12]. De lonen stijgen nu sneller dan de produktiviteit en de Koreaanse ondernemers kijken uit naar beleggingsmogelijkheden in andere landen (ondermeer in West-Europa).

Hongkong en Taiwan hebben een onzekere

toekomst, hetgeen er de investeringen afremt. In de meeste nieuwe industrielanden van Zuidoost-Azië - Singapore is een uitzondering - wordt de economische ontwikkeling afgeremd door een gebrek aan technici en geschoolde arbeidskrachten [13].

Volgens Paul Krugman, professor te Stanford, was de snelle groei van de nieuwe industrielanden van Oost-Azië uitsluitend toe te schrijven aan een stelselmatige verhoging van de input aan kapitaal en arbeid. De arbeidsproduktiviteit is door het gebrek aan menselijk kapitaal weinig gestegen, zodat een vertraging van het groeiproces onvermijdelijk is [14]. Deze visie wordt bijgetreden door de studiedienst van de Aziatische Ontwikkelingsbank (ADB), die een daling van de groei-voet van de zogenaamde tijgers (Taiwan, Singapore, Hongkong en Zuid-Korea) voorziet van 7,7% in 1995 tot 6,5% in 1997. In de nieuwe industrielanden van Zuidoost-Azië zou groei-voet dalen van 7,9% in 1995 tot 7,3% in 1997. In China, dat nu een groei kent van 10% per jaar, zou door de sterke inflatie een aanzienlijke vermindering van de groei onvermijdelijk zijn [15].

Blijkbaar zal de 'global shift' niet zo'n omvang nemen als sommigen voorspellen en krijgen ook de twee andere scenario's een kans.

Is het 'balanced growth'-scenario realistisch?

Het balanced growth-scenario veronderstelt dat de Verenigde Staten op technologisch en economisch vlak opnieuw een leidende rol gaan spelen en dat de wereldhandel verder wordt geliberaliseerd. Geen van beide hypothesen maakt evenwel veel kans op korte termijn gerealiseerd te worden.

De Verenigde Staten maken nu een periode van hoogconjunctuur door. De werkloosheid is er lager dan in Europa. In juli 1996 was slechts 5,4% van de Amerikaanse beroepsbevolking werkloos, tegen gemiddeld 10,7% in de 15 landen van de EU [16]. Aan de fundamentele problemen waarmee de Amerikaanse economie worstelt, wordt door de huidige hoogconjunctuur echter niet verholpen.

De voornaamste zwakke plekken in de Amerikaanse economie zijn een lage nationale spaarquote, onvoldoende overheidsinkomsten en een

toenemende inkomensongelijkheid.

De nationale bruto spaarquote (de som van de besparingen en de afschrijvingen) bedroeg in 1995 slechts 24,7% van het BBP, tegen 35,7% in Duitsland en 35,8% in Japan [17]. Daardoor zijn de rentevoeten in de Verenigde Staten hoger dan in Duitsland en Japan. De laagste intrestvoet waartegen de Amerikaanse banken op 25 september 1996 krediet verleenden (de zgn. *prime rate*) bedroeg 8,25%, tegen 5,50% in Duitsland en 1,63% in Japan [18]. Volgens een rapport van McKinsey compenseren de Amerikaanse bedrijven de hogere kostprijs van het geleende kapitaal door dat kapitaal produktiever aan te wenden. De gemiddelde produktiviteit van het bedrijfskapitaal in Duitsland en Japan zou volgens dit rapport slechts 60% bedragen van die in de Verenigde Staten [19]. Het is echter niet zeker dat de Amerikaanse bedrijven deze voorsprong inzake efficiënt management kunnen behouden. Volgens een recente studie in *The Economist* nemen de Europese ondernemingen geleidelijk de Amerikaanse methodes van management over [20].

Door de hoge opbrengst op het kapitaal leggen Europese en Japanse bedrijven en particulieren in de Verenigde Staten. Zo moeten de Amerikanen geleidelijk aan steeds meer interesten en dividenden betalen aan buitenlanders. Op termijn leidt dat tot een stijging van het deficit op de Amerikaanse betalingsbalans. De Verenigde Staten zijn nu reeds het land met de grootste buitenlandse schuld.

De tweede kwaal waaraan de Amerikaanse economie lijdt, is het tekort aan overheidsinkomsten. Onder president Reagan werd de belastingdruk fors verlaagd en geen enkele van zijn opvolgers heeft het aangedurfd die opnieuw tot een redelijk peil op te voeren. Het regelmatige overheidsdeficit dat daardoor ontstond, heeft de Amerikaanse regering ertoe verplicht de overheidsuitgaven terug te schroeven. Er werd vooral bezuinigd op investeringen in infrastructuur, onderwijs en sociale doeleinden. Door de bezuinigingen in het onderwijs is in veel sectoren een gebrek ontstaan aan technisch geschoolde arbeidskrachten. Omdat er geen efficiënt systeem is om de residuele armoede te bestrijden, stijgt de criminaliteit en dus ook de uitgaven voor justitie,

politie en het gevangeniswezen.

Daarmee raken we aan het probleem van de toenemende inkomensongelijkheid. Die ongelijkheid is hoofdzakelijk het gevolg van een sterke daling van de werkgelegenheid in de industrie. In 1950 werkte 33% van de werknemers in de industrie. In 1995 was dat maar 17% meer [21]. Veel ongeschoolden moeten nu leven van een slecht betaalde job in de dienstensector (in winkels, hotels, restaurants en cafés) of van de karig verstrekte overheidsuitkeringen. Van 1973 tot 1993 verloren de handarbeiders (de *blue collar workers*) gemiddeld 15% van hun inkomen [22]. In 1992 leefden 36,9 miljoen Amerikanen, ongeveer 14,5% van de Amerikaanse bevolking, in armoede [23]. Door het gebrek aan een degelijke huisvesting en aan kwaliteitsonderwijs krijgen de kinderen van de onderste bevolkingslagen weinig kans zich te scholen. Daardoor ontstaat er een blijvend overschot aan ongeschoolden op de arbeidsmarkt. Dat belet dat de lonen van de ongeschoolden evenredig stijgen met de levensduurte, m.a.w. het versterkt de inkomensongelijkheid. Dat is vooral het geval in de industriezones van de oostelijke en centrale staten van Amerika, waar het tekort aan werkgelegenheid nijpend is.

Dit probleem zet de Amerikaanse regering ertoe aan een voorzichtig handelsbeleid te voeren en de invoer van traditionele industrieproducten af te remmen. In theorie blijft de Amerikaanse regering voorstander van internationale vrijhandel, maar in de praktijk tracht ze door alerhande middeljes (kwaliteitsvoorschriften, antidumping-rechten, contingenteringen) de import van industriegoederen te beperken. 'The Omnibus Trade and Competitiveness Act' van 1988 laat de president toe beperkende maatregelen uit te vaardigen op de import uit landen die door onfaire praktijken de invoer uit de Verenigde Staten afremmen [24]. Clinton heeft in 1995 in het departement voor handel een 'Trade Compliance Centre' opgericht, dat stelselmatig uitzoekt welke landen de contracten van de Uruguay-Ronde niet naleven en de invoer van Amerikaanse producten afremmen. Sedert april 1995 werden door de VS niet minder dan 18 gevallen daarvan gesignaleerd aan de Wereldhandelsorganisatie. De Ame-

rikaanse regering behoudt zich het recht voor retorsiemaatregelen te nemen tegen deze landen, indien zij hun onfaire praktijken niet stopzetten [25]. In de praktijk worden daarbij vooral de Europese Unie en Japan gevisieerd.

De Japanse invoer wordt voor een aantal 'gevoelige' produkten stelselmatig beperkt door zogenaamde 'voluntary export restraints': Japan contingentieert zelf de export van die produkten naar de Verenigde Staten [26]. Japan van zijn kant is er niet toe bereid zijn markt open te stellen voor een massale import van Amerikaanse landbouwprodukten. De Liberale Demokratische partij kan zich niet veroorloven door de invoer van goedkope landbouwprodukten het voortbestaan van de boerenstand in gevaar te brengen. De verkoop van buitenlandse industrieprodukten in Japan wordt dan weer afgeremd door de nationalistische gevoelens van vele verbruikers, maar ook door het verouderd distributiesysteem. De vestiging van supermarkten wordt tegengewerkt door regionale reglementering en de kleinhandelaars verkopen bijna uitsluitend Japanse produkten.

Ook tussen de Verenigde Staten en de EU verloopt de liberalisering van de handel erg moeizaam. In alle Europese landen zijn partijen aan de macht die een deel van hun stemmen bij landbouwers en veetelers halen. Zij zijn er niet toe bereid het protectionistische Europese landbouwbeleid af te bouwen. De Europese producenten beschermen hun markt ook tegen de concurrentie van de lage-loonlanden. Zij zetten de EU-commissie ertoe aan anti-dumpingrechten in te voeren. Van 1990 tot en met 1994 nam de EU-commissie 161 beslissingen over aanvragen van anti-dumpingrechten door producenten. In 81 gevallen werd op het verzoek ingegaan. De meest gevisieerde landen waren communistisch China, Turkije, Japan, Zuid-Korea en Thailand [27]. De Aziatische landen beklagen zich erover dat de beslissingen worden genomen op basis van informatie verstrekt door de verzoekende firma's. Een van de sectoren waar de liberalisering zeer moeizaam verloopt is de textielsector. De multi-vezelovereenkomsten, destijds afgesloten in het kader van de GATT, bepalen de contingenten die de ontwikkelingslanden mogen in-

voeren in de diverse geïndustrialiseerde landen. Er werd overeengekomen die beperkingen geleidelijk aan af te bouwen, maar pogingen vanwege de regeringen van de geïndustrialiseerde landen om die belofte na te komen, botsen steeds op heftig verzet van de textielindustrie. De sector beweert dat het pas zin heeft de invoerbeperkingen af te schaffen als ook de ontwikkelingslanden hun markt openstellen voor de invoer van alle textiel. Daarvan willen de ontwikkelingslanden niet horen [28].

Hoewel er dus een beweging naar een verdere liberalisering van de wereldhandel op gang is gekomen, zal dit proces wellicht trager verlopen dan veelal wordt voorgehouden. Het is trouwens twijfelachtig of een evolutie naar volledige vrijhandel wenselijk is. Volgens de Britse econoom Patrick Minford leidt internationale vrijhandel onvermijdelijk tot een grotere inkomensongelijkheid in de voornaamste geïndustrialiseerde landen. De kapitaalbezitters verplaatsen hun investeringen naar landen waar de opbrengst het hoogst is. Daardoor stijgt de werkloosheid in landen met hoge lonen en een uitgebreide sociale en milieuwetgeving. De evolutie van de inkomensverdeling in Groot-Brittannië tijdens de regering-Thatcher laat voorzien wat overal zal gebeuren als de overheidstussenkomsten worden afgebouwd. Volgens een studie van de confederatie van de Britse industrie is tussen 1979 en 1992 het reële inkomen van de rijkste 10% van de bevolking gestegen met 55%, terwijl dat van de armste 10% niet is veranderd. In de Verenigde Staten is het nog erger. Daar daalde het inkomen van de armste 10% met ongeveer 20% [29].

Bovendien leidt scherpe concurrentie tussen de nijverheden van de diverse landen tot een afzwakking van de reglementering ter bescherming van het milieu. Daarop werd ondermeer gewezen door de Groep van Lissabon [30]. In *Grenzen aan de Concurrentie* wijst de groep op het gevaar dat er een elk-voor-zich-mentaliteit ontstaat. Daardoor wordt het onmogelijk de onderlinge samenwerking tot stand te brengen, die noodzakelijk is om het milieu te beschermen en de natuurlijke rijkdommen van de aarde veilig te stellen [31].

De auteurs voorzien zoals het Nederlandse

Centrale Planbureau verscheidene scenario's voor de toekomstige evolutie van de wereldeconomie. Ze besluiten dat in de volgende 15 tot 20 jaar de meeste landen er vooral zullen naar streven in de internationale concurrentiestrijd te overleven. Geleidelijk aan zal evenwel bij de elites, die een sterke invloed uitoefenen op de regeringen, het besef doordringen dat regionale en internationale samenwerking noodzakelijk is. Dat besef zal het tot stand komen van regionale groeperingen van landen bevorderen en de oprichting van nieuwe internationale organisaties en een uitbreiding van de bevoegdheden van bestaande internationale organisaties stimuleren [32]. In de loop van de komende vijftig jaar zou zo ofwel een *Pax Triadica* ontstaan tussen de drie grote groepen geïndustrialiseerde landen (Noord-Amerika, de EU en een reeks nieuwe industrielanden gegroepeerd rondom Japan), ofwel zou een duurzame mondiale integratie tot stand komen [33]. De auteurs zijn duidelijk voorstander van het laatstgenoemde scenario, maar zien in dat er te veel belangen tegenstellingen zijn tussen de verschillende landen om dat zonder slag of stoot te verwezenlijken. De *Pax Triadica* is dus op lange termijn het meest realistische scenario. Het veronderstelt wel dat de EU een 'Europese renaissance' tot stand kan brengen, m.a.w. dat het derde scenario voorzien door het Nederlands Centraal Planbureau althans gedeeltelijk wordt verwezenlijkt.

De Europese renaissance, doel van het EU-beleid?

Volgens het Centraal Planbureau zou een Europese renaissance vooral uitgaan van een samenwerking tussen Europese topnijverheden op technologisch gebied om hun Japanse en Amerikaanse concurrenten voorbij te streven. Gedacht wordt aan succesvolle voorbeelden van samenwerking tussen bedrijven uit diverse Europese landen, zoals bij de bouw van de Airbus. Zo'n samenwerking is echter geen garantie voor een belangrijke uitbreiding van de werkgelegenheid. Door de globalisering van het bedrijfsbeleid *schept bijvoorbeeld een samenwerking tussen Philips en Siemens om nieuwe produkten te lanceren, niet noodzakelijk veel nieuwe werkgelegenheid in Nederland en Duitsland. Beide ondernemingen richten nieuwe fabrieken op in lage-*

loonlanden [34].

Om delokalisering van bedrijven naar lage-loonlanden tegen te gaan, moeten clausules worden ingebouwd in de handelsovereenkomsten met deze landen: zij moeten zich verbinden tot maatregelen om sociale wantoestanden te beletten en milieuschade te voorkomen. Een dergelijk beleid sluit delokalisaties niet uit, maar maakt ze minder aantrekkelijk voor op hoge winsten beluste investeerders en waarborgt dat een deel van de voordelen van de industrialisering naar de arme lagen van de bevolking van de ontwikkelingslanden gaat.

Met een systeem van volledig vrije handel daarentegen neemt ook in de ontwikkelingslanden de dualiteit van de samenleving verder toe. Door de lage lonen kunnen de werknemers van de ontwikkelingslanden geen buitenlandse produkten kopen. Het zijn de traditionele elites en de leden van de nieuwe klassen van ondernemers en technici, die zich de dure luxeprodukten uit Amerika en Europa aanschaffen [35]. Hogere invoerrechten op deze produkten, eventueel als retorsiemaatregel tegen invoerbeperkingen door de geïndustrialiseerde landen, kunnen de ontwikkelingslanden meer financiële middelen bezorgen. Zij kunnen die dan gebruiken voor een verbetering van de infrastructuur en voor de financiering van sociale en educatieve voorzieningen ten voordele van de armere lagen van de bevolking. In de Europese landen zou een minder scherpe concurrentie van de lage-loonlanden het mogelijk maken de arbeidsduur te verlagen zonder een al te groot loonverlies en zo de werkloosheid te verminderen. Zoals Anne Van Lancker aantoonde is het evenwel weinig waarschijnlijk dat zo'n 'sociaal' handelsbeleid in de EU tot stand komt [36].

De Scandinavische landen dringen aan op de integratie van het sociale pact van Maastricht in het Verdrag. Dat zou het mogelijk maken in alle lidstaten van de EU de maximale werktijd te beperken, minimale sociale werkvoorwaarden te voorzien en in de grote bedrijven aan de arbeiders enige medezeggenschap te geven in het beheer [37]. Ze willen bovendien een hoofdstuk over werkverschaffing laten opnemen in het verdrag. De Britse en Franse regering zijn echter ge-

kant tegen wat zij als een inmenging in hun binnenlands beleid beschouwen. Ze beweren dat het een illusie is dat de EU-commissie veel werkgelegenheid kan scheppen. De Duitsers keren zich tegen elk beleid dat de uitgaven van de EU zou verhogen. Zij willen immers geen zwaardere bijdragen betalen en zijn gekant tegen het aangaan van leningen, waardoor het vertrouwen in een Europese munt zou worden bedreigd [38].

Zonder een gemeenschappelijk sociaal beleid in alle EU-landen is het echter onmogelijk voor staten als België en Nederland om de gemiddelde werktijd verder te verlagen. De Belgische en Nederlandse bedrijven zouden niet langer concurrentieel zijn met de Britse of Portugese. In die landen wordt in de meeste bedrijven immers nog meer dan 40 uur per week gewerkt. Ook het vrijhandelsbeleid voorgestaan door EU-commissaris voor handel Leon Brittan is moeilijk te verzoenen met kostenverhogende maatregelen voor de Europese ondernemingen [39].

Het ziet er dus naar uit dat het 'overlevings-scenario' verder de concurrentiestrijd tussen de EU-landen zal bepalen en dat de mogelijkheden voor de nationale regeringen om door nieuwe sociale maatregelen de levensvoorwaarden van de arbeiders te verbeteren en de werkloosheid te bestrijden beperkt zullen blijven. De kosten van de hoge werkloosheid (er zijn in de EU 17 miljoen werklozen) wegen zwaar op de overheidsfinanciën van de lidstaten. Ze beletten dat voldoende middelen worden besteed aan overheidsinvesteringen en aan de financiering van het wetenschappelijk onderzoek en de verbetering van het onderwijs. Dat legt een hypotheek op de kansen om een 'Europese renaissance' tot stand te brengen.

Besluit

Hoe kan het Belgisch beleid aangepast worden bij de waarschijnlijke evolutie? België kan zich geen expansief beleid verlopen dat de vraag zou aanwakkeren en de werkloosheid zou doen dalen. Ons land mag echter ook niet te veel rekenen op een Europees handels- en sociaal beleid om de werkloosheid te reduceren.

Een volledige 'balanced growth' zal niet tot stand komen, maar evenmin kan er op korte ter-

mijn sprake zijn van een 'global shift'. De Belgische regering moet in afwachting van een meer sociaal gericht Europees beleid proberen de hinderpalen voor het behoud van het concurrentievermogen van de nationale bedrijven uit de weg te ruimen.

In een recent artikel over het concurrentievermogen van Nederland geven twee ambtenaren van het ministerie van economische zaken de voornaamste sterke en zwakke punten van de Nederlandse economie aan. Tot de sterke kanten rekenen ze de wisselkoerstabiliteit, de geringe inflatie, het degelijk onderwijs, de goede verkeersmogelijkheden, de gemiddeld hoge arbeidsproductiviteit en de hoge spaarquote, naast de beschikbaarheid van aardgas.

België heeft geen aardgas, maar heeft met Nederland alle andere sterke aspecten gemeen. Jammer genoeg deelt het met Nederland ook alle door de auteurs aangegeven nadelige kenmerken: te weinig O&O-onderzoek, onvoldoende aansluiting van het onderwijs bij de behoeften van het bedrijfsleven, een te grote congestiekans bij het wegvervoer en een te hoge milieubelasting door overbesteding, te intens autoverkeer en industriële vervuiling [40]. Als men dus de Belgische economie slagvaardiger wil maken in het kader van de internationale concurrentie en meteen de natuur tegen ernstige beschadiging wil behoeden, zal de regering vooral aan deze problemen moeten sleutelen.

Noten

- [1] Het is niet toevallig dat in het laatste decennium verscheidene 'chaostheorieën' werden ontwikkeld. Ze tonen op mathematische wijze aan hoe uit een samenspel van verschillende economische krachten een onverwachte evolutie voortspruit. Voor een overzicht: zie Hommes, C.H., *Chaostheorie in de economie*. In: *Economisch Statistische Berichten*, 18 januari 1995, blz. 58-62.
- [2] Allen, R.E., *Financial crises and recession in the global economy*, Edward Elgar, Aldershot, Brookfield (Vermont), 1994, blz.129-131.
- [3] Centraal Planbureau, *Nederland in Drievoud. Een scenario studie van de Nederlandse economie 1990-2015*. Sdu Uitgeverij, Den Haag, 1992, blz.18-24.
- [4] *Ibidem*, blz.19-20 en 24-25.
- [5] *Ibidem*, blz.25.
- [6] *Ibidem*, blz.25-26.
- [7] Berekend aan de hand van: Indicatieve Valutakoersen. In: *Statistisch Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, 1996, 1ste kwartaal, blz.77-78.

- [8] Baker, G., Politics taunts Japanese bankout plan. In: *Financial Times*, 21 december 1995, blz.3 en Japan's debt-ridden future. In: *The Economist*, 3 augustus 1996, blz.53.
- [9] Japan's debt-ridden future, *art. cit.*, blz.53.
- [10] Japan's old gang comes back. In: *The Economist*, 28 september 1996, blz.73.
- [11] Thomson, R., Fallen heroes upset Japan's Psyche. Financial scandals are undermining traditional values. In: *Financial Times*, 10 juli 1991, blz.16, en Japon, niveau de vie insatisfaisant (uit l'Echo van 1 december 1995). In: *Persoverzicht van de Nationale Bank van België*, 1 december 1995, Buitenland, blz.2.
- [12] Burton, J., South Korea faces bout of labour unrest. In: *Financial Times*, 20 juni 1996, blz.6.
- [13] Andy, R.M., Industrial policy capture in Taiwan and South Korea. In: *Development Policy Review*, september 1995, blz.214-215.
- [14] Hararuck, R., Stanford professor raises Asian hackles at Pacific Rim Forum. In: *The Nation*, 2 december 1995, blz.2.
- [15] Associated Press, ADB sees slowdown in Asian economies. In: *The Nation*, 26 november 1995, blz.A9 en Azië, ADB voorziet vertraging van expansie (uit het Financieel Dagblad van 25-27 november 1995). In: *Persoverzicht van de Nationale Bank van België*, 27 november 1995, Buitenland, blz.2.
- [16] Economic Indicators. In: *The Economist*, 7 september 1996, blz.110 en *Economische Indicatoren voor België*, Departement Algemene Statistiek, Nationale Bank van België, 27 september 1996, blz.6.
- [17] Wagstyl, S., U.S. financial short termism finds favour. In: *Financial Times*, 7 juni 1996, blz.2.
- [18] Financial Indicators. In: *The Economist*, 28 september 1996 blz.139.
- [19] Wagstyl, S., *art.cit.*, blz.2.
- [20] Le défi américain, again. In: *The Economist*, 13 juli 1996, blz.19-21.
- [21] Rifkin, J., *The end of work. The decline of the global labor force and the dawn of the post-market area*. G.P. Putman's Sons, NY, 1995, blz.8.
- [22] *Ibidem*, blz.168.
- [23] *Ibidem*, blz.177.
- [24] Carson, R.B., *The American economy, contemporary problems and analysis*. Macmillan Publishing Comp., NY, 1993, blz.460-461.
- [25] Dunne, N., If you make a deal, says the U.S., keep it. In: *Financial Times*, 4 oktober 1996, blz.4.
- [26] Hamada, J., Behind the U.S./Japan trade conflict. In: *The World Economy*, maart 1995, blz.273.
- [27] *The Community's anti-dumping and anti-subsidies activities 1994*. Commission of the European Community, 13th Report from the Commission to the European Parliament, Brussel, 4 juli 1995, blz.2.
- [28] Luesby, L., Brussels moves to free textile angers industry. In: *Financial Times*, 7 oktober 1996, blz.2.
- [29] Laurance, J., Economist defends wealth gap as price of survival. In: *The Times*, 11 februari 1995, blz.2.
- [30] *Concurrentie afremmen*. Forum van de Sociale Economie, oktober-november-december 1995, blz.17.
- [31] De Groep van Lissabon onder voorzitterschap van R. Petrella, *Grenzen aan de Concurrentie*. VUBPress, 2e druk, Brussel, 1994, blz.140-141.
- [32] *Ibidem*, blz.166-167.
- [33] *Ibidem*, blz.107 en 124-126.
- [34] Rungfapaisam, K., Philips' consumer electrics arms split. In: *The Nation*, 1 december 1995, blz.82.
- [35] In Bangkok is het bijvoorbeeld opvallend dat de rijke lui graag bluffen met het bezit van grote Amerikaanse en Europese wagens. De stad is niet alleen overspoeld met Japanse auto's, maar ook Plymouth, Mercedes, Volvo, Saab, BMW en Peugeot zijn aanwezig.
- [36] Van Lancker, A., De inzet van Maastricht (II). In: *Samenleving en politiek*, nr.10, december 1995, blz.16-21.
- [37] Barber, L., Shaky truce on social battlefield. In: *Financial Times*, 5 augustus 1996, blz.13.
- [38] Barber, L., Maastricht "jobs chapter" wins support. In: *Financial Times*, 26 september 1996, blz.2.
- [39] de Jonquières, G., EU embraces the cause of free trade. In: *Financial Times*, 6 augustus 1996, blz.5.
- [40] Oudshoorn C. en Vijlbrief, J.A., Het concurrentievermogen van Nederland getoetst. In: *Economisch Statistische Berichten*, 29 november 1995, blz.1.069.